

SVJESNOST INOJEZIČNIH GOVORNIKA HRVATSKOG JEZIKA O ODSUPANJIMA U IZGOVORU VOKALA

Ivančica Banković-Mandić
Sveučilište u Zagrebu

THE AWARENESS OF SPEAKERS OF CROATIAN AS L2 OF VARIATIONS IN THE PRONUNCIATION OF VOWELS

Ivančica Banković-Mandić
University of Zagreb

Sociophonetic researches of differences in the pronunciation of vowels often stress the greater importance of adequacy in public speech than on other levels, i.e. stress is placed on the suprasegmental level of accents. In addition, native speakers of Croatian tend to appreciate generously those non-native speakers of Croatian who tend to make mistakes in their realization of Croatian accents; nonetheless they appear to be very strict in evaluating the pronunciation of vowels. The results of this research show that the speakers of Croatian as L2 are aware of their deviations in the pronunciation of vowels. Perceptive analysis indicates that the biggest problem is the pronunciation of the vowels o and u.

Key words: awareness of variations, vowels, Croatian as L2

Istraživanja o (ne)prihvatljivom izgovoru vokala

Odstupanja govornika od standardnoga izgovora dovode do stvaranja uglavnom nepovoljnih stereotipa o njemu. Slušači uz određene govorne osobine vezuju određene osobine govornika. Regionalno obilježen govor ne procjenjuje se u svim sredinama i u svim razdobljima kao pokazatelj nižega društvenoga statusa. U Velikoj Britaniji prihvaćeni izgovor (engl. *Received Pronunciation*) nije više statusni simbol, već izgovor mladih i obrazovanih ljudi poprima obilježja lokalnih govora (Kalogjera 2003). U Francuskoj se obrazovanim ljudima ne može prepoznati regionalno porijeklo (Desnica-Žerjavić 2006). U SAD-u nijedan regionalni govor ne izaziva stereotipnu reakciju (Davis 1970), ali izgovor etničkih zajednica izaziva, naročito ako njihov govor asocira na niži socioekonomski status. N. Jakovčević (1988) zaključila je da ispitanici prednost daju hrvatskomu

standardnomu govoru u javnomu području, a u privatnomu su tolerantni prema svim varijetetima. V. Mildner (1998) u istraživanju tolerancije hrvatskih varijeteta zaključuje da su ispitanici najkritičniji prema upotrebi varijeteta hrvatskoga jezika u elektroničkim medijima, govoru nastavnika i liječnika.

Budući da neka sociofonetska istraživanja pokazuju kako odstupanja u izgovoru vokala više određuju izgovor kao neprihvatljiv nego pogrešni naglasci (Varošaneć-Škarić, Kišiček 2009; Varošaneć-Škarić 2010) htjelo se istražiti kakvu svijest o izgovoru vokala imaju govornici hrvatskog kao inog jezika. Inij jezik je nadređeni pojam za sve jezike koje jedan govornik govori i podrazumijeva i govornikov strani jezik (a može mu biti prvi, drugi, treći i sl.) ili drugi jezik (ako je to jezik koji se službeno govori u sredini u kojoj govornik živi, a nije njegov materinski jezik) te također nasljedni (kada govornik govori često nestandardnu verziju jednog jezika kojim govore i njegovi preci). U istraživanju procjene izgovora inojezičnih govornika hrvatskog jezika (Banković-Mandić 2012) uočeno je da izvorni govornici hrvatskog jezika visokim ocjenama procjenjuju izgovor neizvornih govornika kada griješe u mjestu naglasaka dok prema izgovoru glasova nisu tako tolerantni.

Cilj i hipoteze istraživanja

U istraživanju se htjelo pokazati koliko su govornici inojezičnog hrvatskog svjesni svojih odstupanja u izgovoru vokala. Pretpostavka je bila da inojezični govornici hrvatskog jezika uglavnom nisu svjesni svojih odstupanja u izgovoru vokala. Pretpostavka se temeljila na činjenici da inojezični govornici početnih razina najčešće kao izgovorne probleme navode nemogućnost razlikovne realizacije glasova *č*, *ć*, *dž* i *đ*, a inojezični govornici viših razina navode još i nemogućnost prepoznavanja i realizacije naglasaka u hrvatskom jeziku.

Materijali i metode

Za istraživanje su prikupljene ankete o samoprocjeni izgovora 81 neizvornog govornika različitih razina poznavanja hrvatskog jezika i različitih materinskih jezika. Svi su govornici bili polaznici izbornog kolegija *Govorne vježbe* na Croaticumovom sveučilišnom modulu *Hrvatski kao drugi i strani jezik* Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Razine njihova poznavanja hrvatskog jezika određene su inicijalnim testom. Najviše je bilo govornika početne razine poznavanja hrvatskog jezika (N = 38). To su apsolutni početnici i oni koji govore hrvatski na A2+ razini (višoj početnoj razini) prema Zajedničkom europskom referentnom okviru (ZEROJ-u)

(Vijeće Europe 2005). U tablici 1 navedeni su govornici svih razina koji su bili obuhvaćeni ovim istraživanjem.

Od jezika najzastupljeniji su španjolski (N = 21), engleski (N = 10), poljski (N = 8), arapski (N = 6), kineski (N = 5) i talijanski jezik (N = 5).

Ostali jezici u korpusu prema navodima samih ispitanika su: korejski (N = 4), njemački (N = 4), danski (N = 3), albanski (2), bugarski (2), turski (2), portugalski (2), makedonski (1), ruski (1), rumunjski (1), švedski (1), yoruba (1), nizozemski (1) i hrvatski jezik (1). Hrvatski govornik u ovom korpusu je zapravo nasljedni govornik hrvatskog jezika, ali hrvatski ipak ne poznaje dovoljno dobro.

Tablica 1: Broj ispitanika prema razinama poznavanja hrvatskog jezika

Razina poznavanja hrvatskog jezika prema ZEROJ-u	Broj govornika
početnici	38
A2+	19
B1	9
B1+	3
B2	10
B2+	2

Rezultati istraživanja

Od 81 ispitanika, 32 govornika misli kako su im potrebne fonetske vježbe korekcije vokala kao što se može vidjeti u tablici 2. U tablici su odvojeni podaci jezika koji su zastupljeni sa samo jednim ili dvoje govornika i za njih nisu navedeni postoci.

Tablica 2: Jezici i svijest o korekciji

Jezici	Ukupno govornika (n = 81)	Broj govornika koji smatraju da trebaju korigirati izgovor svojih vokala (n = 32)	Postotak
španjolski	21	8	38%
engleski	10	7	70%
poljski	8	3	38%
arapski	6	3	50%
kineski	5	4	80%
talijanski	5	3	60%

bugarski	2	1
ruski	1	1
švedski	1	1
hrvatski	1	1

Najkritičniji prema svojem izgovoru vokala su govornici kineskog i engleskog jezika. Govornici jezika koji smatraju da ne trebaju korigirati izgovor svojih vokala su govornici korejskog jezika (N = 4), njemačkog (N = 4), danskog (N = 3), albanskog (2), turskog (2), portugalskog (2), makedonskog (1), rumunjskog (1), yoruba (1) i nizozemskog (1).

U tablici 3 navode se podaci o povezanosti svjesnosti potrebe korekcije vokala u odnosu na razinu poznavanja hrvatskog jezika. U tablici su izdvojeni ispitanici onih razina koje su zastupljene s malim brojem govornika.

Tablica 3: Razina poznavanja hrvatskog jezika i svijest o korekciji

Razina poznavanja hrvatskog jezika prema ZEROJ-u	Broj govornika	Broj govornika koji smatraju da trebaju korigirati izgovor svojih vokala	Postotak
početnici	38	17	45%
A2+	19	7	37%
B1	9	1	11%
B2	10	4	40%
B1+	3	2	67%
B2+	2	1	50%

Iz podataka možemo zaključiti da veću svijest o važnosti korekcije vokala svojeg izgovora imaju govornici početnih razina poznavanja jezika prema ZEROJ-u (apsolutni početnici i govornici više početne razine A2+), nego tzv. samostalni govornici (govornici razine B1). Na višoj srednjoj razini (B2) svijest o korekciji opet je više prisutna u odnosu na nižu srednju razinu (B1) na kojoj samo jedan govornik misli da mu je potrebna fonetska korekcija vokala. S obzirom na mali broj govornika B1+ i B2+ razine ne može se svijest govornika tih razina o potrebnoj korekciji statistički značajnije komentirati.

Obilježja izgovora hrvatskih vokala

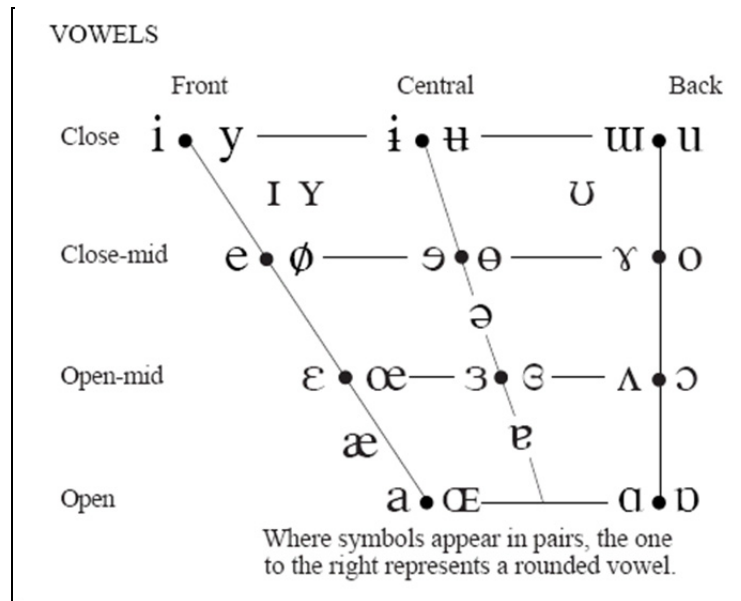
Vokali se prema smjeru jezika dijele na prednje, središnje i stražnje. Hrvatski su prednji vokali: *i*, *e*, *ie*, stražnji su *o*, *u*, središnji je *a*. Neki autori, a i većina hrvatskih gramatika ne navode refleks glasa jata pri opisu vokala kao poseban vokal. Jelaska (2004) pak navodi i još govori i o središnjem otvorniku (vokalu) *šva* koji je neutralni središnji otvornik, a naziv dolazi od njemačkog naziva za središnji hebrejski otvornik. U hrvatskom se jeziku naziva i poluglasom. Prikaz hrvatskog vokalskog prostora donosimo na slici 1.

Slika 1: Hrvatski vokalski prostor

Vokali se najčešće prikazuju trapezom, tzv. glavnim ili kardinalnim otvornicima (Jones 1970) gdje je visina jezika prikazana na okomitoj osi, a prednji središnji i stražnji dio jezika na vodoravnoj osi. Kad se vokali pojavljuju u paru, desni je zaobljen. Prednji su prototipni vokali nezaobljeni, a stražnji zaobljeni. Vokali mogu biti napeti ako su oblikovani u krajnjim položajima, a opušteni ako su bliži središtu usne šupljine. Ako jezik ima tri visine, vokali se prikazuju vokalskim trokutima. Jednostavnim se vokalima ne mijenja zvuk tijekom izgovora. Ako se vokalima mijenja zvuk tijekom izgovora, onda su to složeni vokali ili dvoglasnici i troglasnici. Jelaska (2004, 2016) govori o hrvatskom *ie* kao dvoglasniku dok drugi autori dvoglasni izgovor glasa jata ne smatraju prihvaćenim izgovorom već samo prihvatljivim (Škarić 2001). Na slici 2 donosimo prikaz vokala prema Međunarodnom fonetskom udruženju (IPA-i).

**Slika 2: Vokalski sustav prema IPA-i
(Handbook of the International Phonetic Association, 1999)**

Vokalski su prostori zapravo shematizirani prikazi vrijednosti formanata. Formanti su rezonantne frekvencije koje proizlaze iz akustičkih zakona (Škarić 2009: 43). Na slici 3 donosimo vrijednosti prvog i drugog formanta prema Škariću (Škarić 1991, 2009). Donosimo samo vrijednosti prvog i drugog formanta jer one najviše određuju percepciju vokala.

Slika 3: Prosječne vrijednosti formanata hrvatskih standardnih vokala

	F1	F2
I	360	2200
E	500	1800
A	700	1400
O	450	1150
U	380	750

Prvi je formant vokala viši što su oni izgovorno niži – imaju veći obujam i otvor (Škarić 1991:187). Drugi je formant viši ukoliko je izgovor prednjiji. Iz te činjenice mogu se definirati izgovori tzv. zatvorenih vokala: [ɛ] [ø] [i] [ɯ] [ɑ] i otvorenih: [e] [o] [ɨ] [u] [a]. Tako se može reći da je zatvoreno *e* izgovorom između *e* i *i*, tj. da je prvi formant nešto viši od onog u *i* te nešto niži od onog u *e*. Drugi formant zatvorenog *e* je također između vrijednosti *i* i *e*. Otvoreni *e* ima formante između *e* i *a*. Nadalje,

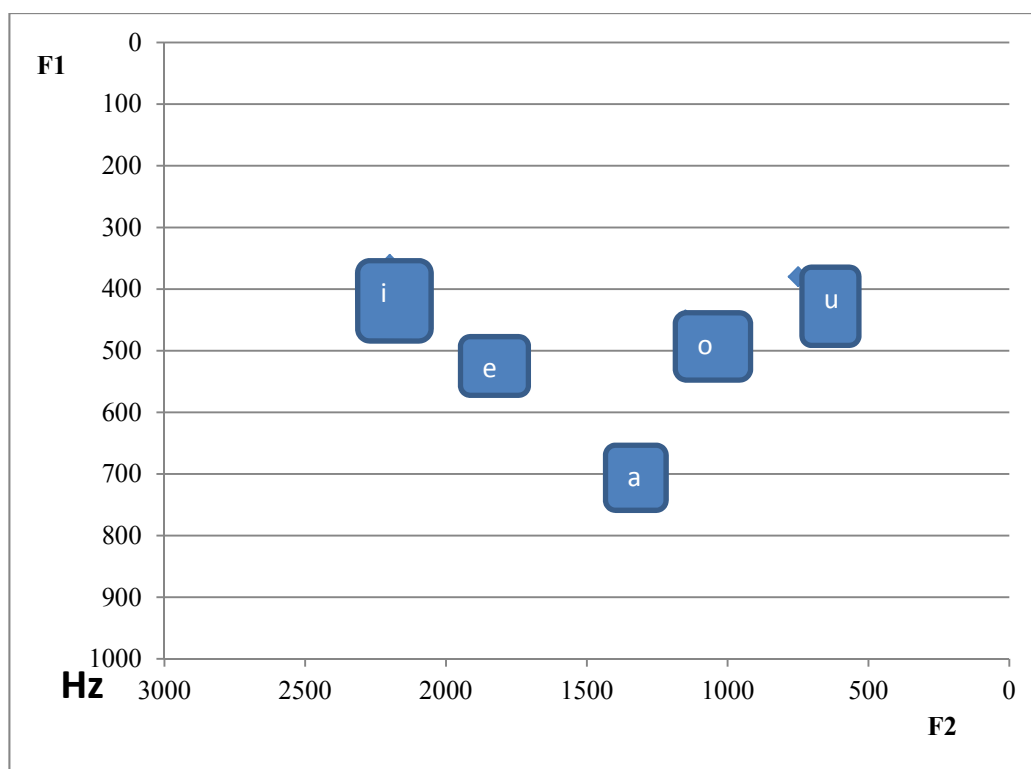
može se reći da zatvoreno *o* ima formante između *o* i *u*, a otvoreno *o* između *o* i *a* itd.

Zvučnim se kriterijima određuju razlikovna obilježja vokala (Škarić 1991: 189): difuznost/kompaktnost položajem prvog formanta, a akutnost/gravisnost položajem drugog. Vokal je difuzan ako mu je prvi formant niži od 350 Hz (vrijednosti za muškarce) ili 450 Hz (vrijednost za žene), a kompaktan ako mu je prvi formant viši od 650 Hz (vrijednosti za muškarce) ili 750 Hz (vrijednost za žene). U hrvatskom su *i* i *u* difuzni, *a* je kompaktan, *e* i *o* nedifuzni i nekompaktni. Ako je drugi formant viši od 1500 Hz, samoglasnik je akutan (*i*, *e*), a ako je niži od 1200 gravisan (*o*, *u*). Ako je između tih vrijednosti, nije ni akutan ni gravisan (vokal *a* u hrvatskom jeziku).

Ako se vrijednosti formanata upišu u dijagram tako da ordinata označava prve formante kojima prema dolje vrijednost raste, a ako apscisa označava vrijednosti drugih formanata kojima vrijednost raste s desna na lijevo, dobije se vokalski lik, tzv. vokalski trokut.

Škarić (1991: 190) navodi da je Hellwag još 1781. opisao boje vokala: svjetlinu i zvonkost gdje svjetlina ide nizom *i-e-a-o-u*, a zvonkost od *a*, preko *e*, *o* do *i* i *u*. Hellwagov trokut odgovara liku koji se dobiva upisivanjem prvih dvaju formanata jer je prvi formant u suodnosu sa zvonkošću, a drugi sa svjetlinom. Na dnu njegova trokuta su najmanje zvonki otvornici *i* i *u*. Otvornik je zvonkiji ako mu je prvi formant viši, a svjetliji ako mu je drugi formant viši. To ne znači nužno i perceptivni oslonac. Poslije su slušne dimenzije prikazane izgovornim pa je vrh postavljen dolje kako bi dijagram uputio na izgovornu visinu – uzdignuće jezika i takav je model prikaza vokala danas uobičajeniji.

Na slici 4 donosimo prikaz hrvatskog vokalskog trokuta u koordinatnom sustavu s vrijednostima formanata.

Slika 4: Vokalski prostor hrvatskih vokala (Banković-Mandić 2013)

Odnos samoprocjene i perceptivne analize izgovora vokala

U tablici 4 donose se rezultati samoprocjene s perceptivnom analizom izgovora vokala. Riječ je o govornicima koji smatraju da su im potrebne fonetske vježbe korekcije izgovora vokala. Za vokale koji odstupaju od standardnog izgovora donose se obilježja njihova izgovora. Uglavnom je riječ o zatvorenijem izgovoru od standardnoga. Jedino je vokal *e* kod talijanskog govornika primijećen kao otvoreniji.

Tablica 4: Svijest o korekciji i odstupanja

JEZICI	BROJ GOVORNIKA	RAZINE	VOKALI				
			A	E	I	O	U
kineski	3	početnici		zatv.		zatv.	
engleski	1	A2+	zatv.				
engleski	3	početnici		zatv.		zatv.	zatv.
arapski	3	početnici				zatv.	
bugarski	1	B2	zatv.				zatv.
talijanski	1	početnici		otvor.			

U tablici 5 donose se rezultati samoprocjene u odnosu na perceptivnu analizu izgovora vokala za govornike koji smatraju da im nisu potrebne fonetske vježbe korekcije izgovora vokala. Za poljske je govornike uočeno da duge vokale izražajnije skraćuju.

Tablica 5: *Govornici koji trebaju korekciju vokala, a nisu svjesni svojih odstupanja*

JEZICI	BROJ GOVORNIKA	RAZINE	VOKALI				
			A	E	I	O	U
korejski	1	A2+					zatv.
korejski	2	početnici	zatv.				zatv.
engleski	3	A2+		zatv.			zatv.
talijanski	1	početnici	zatv.				
arapski	2	početnici					zatv.
arapski	1	A2+					zatv.
poljski *	1	B2					zatv.
poljski*	2	B2					otvor.
portugalski	1	početnici		otvor.			
španjolski	1	početnici					zatv.
turski	1	početnici	zatv.				
njemački	1	B2				zatv.	zatv.

*poljski jezik – kraćenje dugih vokala kod svih troje govornika

Interpretacija rezultata

Više od trećine anketiranih govornika inojezičnog hrvatskog (N = 32) smatra da treba korigirati izgovor svojih vokala. Od toga njih 12, kako potvrđuje perceptivna analiza, ima odstupanja u izgovoru vokala. Dakle, trećina ispitanika je svjesna svojih odstupanja, ali od tog ukupnog broja 38% govornika doista i ima odstupanja u izgovoru vokala što govori da su neizvorni govornici hrvatskog jezika vrlo strogi u samoprocjeni svojeg izgovora. Od 81 govornika njih 17 smatra da ne treba fonetske vježbe za vokale, ali su im u izgovoru prisutna odstupanja. U postocima to znači da 21% govornika nije svjesno svojih odstupanja. Stoga možemo reći da pretpostavka kako neizvorni govornici hrvatskog jezika nisu svjesni svojih odstupanja nije sasvim potvrđena.

Najviše govornika koji trebaju korekciju vokala su govornici početne razine poznavanja hrvatskog jezika. Najčešća su odstupanja u izgovoru vokala *u*, *o*. Najmanje poteškoća govornici imaju s izgovorom vokala *i*. Kao vrsta odstupanja više je uočeno zatvorenije izgovaranje vokala. Samo se ponekad *e* i *o* u govoru neizvornih govornika čuju kao otvoreniji.

U korpusu su najzastupljeniji govornici španjolskog kao prvog jezika, ali samo su kod jednog govornika uočena odstupanja i to zatvoreniji izgovor vokala *u*. To ne čudi s obzirom na činjenicu da od svih zastupljenih jezika u ovom istraživanju vokalski prostor španjolskih govornika najbliži je hrvatskom.

Govornici korejskog jezika izgovaraju zatvorenije vokale *u*, *a*, *o*. Engleski govornici izgovaraju zatvorenije sve vokale osim *i*. Arapski govornici izgovaraju zatvorenije vokal *o*.

Jedan bugarski govornik zatvorenije *a*. Jedan talijanski govornik zatvorenije *a*, drugi otvorenije *e*. Jedan poljski govornik izgovara zatvorenije *o*, drugo dvoje govornika otvorenije *o*. Trebalo bi istražiti govore li oni iste varijante poljskog jezika. Portugalski govornik izgovara otvorenije *e*. Turski govornik izgovara zatvorenije *a*. Njemački govornik izgovara zatvorenije vokale *i* i *u*.

Zaključak

U inojezičnom hrvatskom uočeno je da su odstupanja u izgovoru vokala prisutna i do više srednje razine prema ZEROJ-u (B2), ali je, očekivano, najviše govornika s odstupanjima u izgovoru na početnoj razini. Inojezični su govornici hrvatskog jezika strogi prema svojem izgovoru (što se tiče vokala). Gotovo 40% ispitanika misli da trebaju raditi na svojim vokalima, a od njih samo trećina ima odstupanja u izgovoru vokala. Samo 20% govornika inojezičnog hrvatskog nije svjesno svojih odstupanja u izgovoru vokala. U prikupljenom korpusu ukupno 36% govornika treba korekciju izgovora vokala.

Svakako je nužno korigirati sustavna fonološka odstupanja u izgovoru vokala, dakle ona koja ometaju razumijevanje, a s obzirom na činjenicu da su izvorni govornici vrlo strogi procjenitelji izgovora, posebno odstupanja u izgovoru vokala neizvornih govornika u nekim prijašnjim istraživanjima, ni fonetska odstupanja ne bi trebalo zanemariti.

Sljedeći je korak ovog istraživanja dopuniti perceptivnu analizu akustičkom, tj. izmjeriti vrijednosti formanta onih vokala za koje je perceptivnom analizom navedeno da su zatvoreniji ili otvoreniji od standardnih hrvatskih vokala te proširiti istraživanje na veći broj govornika.

LITERATURA

Banković-Mandić 2012: Banković-Mandić, I. *Izgovorna obilježja učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na različitim stupnjevima znanja*, neobjavljena doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012.

- Banković-Mandić 2013:** Banković-Mandić, I. Izgovorna kompetencija, u A. Grgić, M. Gulešić Machata, I. Nazalević Čučević (ur.) *Hrvatski B1: opisni okvir referentne razine B1*, Zagreb: FF press, 2013, 233 – 241.
- Davis 1970:** Davis, L. M. Social dialectology in America: A critical survey, *Journal of English Linguistics* 1970, br. 4, 46 – 56.
- Desnica-Žerjavić 2006:** Desnica-Žerjavić, N. *Strani accent*, Zagreb: FF press, 2006.
- Handbook of the International Phonetic Association 1999:** Handbook of the International Phonetic Association Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Jakovčević 1988:** Jakovčević, N. Jedno istraživanje stavova o jezičnim varijetetima, *Govor* 1988, V/1, 43 – 61.
- Jelaska 2004:** Jelaska, Z. *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004.
- Jelaska 2016:** Jelaska, Z. *Basic Croatian Grammar, Sounds, Forms, Word Classes: Part 1*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 2016.
- Jones 1970:** Jones, D. *Outline of English Phonetics* (8th ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Kalogjera 2003:** Kalogjera, D. Prihvaćeni izgovor vs Received Pronunciation, *Govor* 2003, XX, 1 – 2, 181 – 190.
- Mildner 1998:** Mildner, V. Stavovi prema hrvatskim govornim varijetetima, u L. Badurina, B. Pritchard, D. Stolac, (ur.) *Jezična norma i varijeteti*, *Zbornik HDPL-a*, 1998, 349 – 365.
- Škarić 1991:** Škarić, I. Fonetika hrvatskog književnog jezika, U *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, ur. Katičić, R., Zagreb: HAZU – Globus, 1991, 61–337.
- Škarić 2009:** Škarić, I. *Hrvatski izgovor*. Zagreb: Globus, 2009.
- Varošanec-Škarić 2010:** Varošanec-Škarić, G. *Fonetska njega glasa i izgovora*. Zagreb: FF press, 2010.
- Varošanec-Škarić, Kišiček 2009:** Varošanec-Škarić, G., Kišiček, G. Izvanjske indeksikalne osobine govornika varaždinskoga i osječkoga govora. *Suvremena lingvistika*, 2009, 1, 67, 109 – 125.
- Vijeće Europe 2005:** Vijeće Europe. *Zajednički referentni europski okvir za jezike*, Zagreb: Školska knjiga.

Posebna zahvala studentu Denisu Grünselu na pomoći pri snimanju govornika i obradi podataka.